

MAHMUDXO'JA BEHBUDIY VA ISLOM TARIXI: "MUXTASAR TARIXI ISLOM" ASARI MISOLIDA JADIDCHILIK VA MA'RIFATPARVARLIK G'OYALARI

Bo'riqulov Abdulloh Sohib o'g'li

O'zbekiston xalqaro islomshunoslik fakulteti,

Islom tarixi va manbashunosligi yo'nalishi I-kurs talabasi

Email : abdullohboriqulov@gmail.com

+998 70 034 34 44

Ilmiy rahbar: F.U.Maxmasobirova

Islom tarixi va manbashunosligi-IRCICA

kafedrası stajyor o'qituvchisi

Annotatsiya. Mazkur maqolada Mahmudxo'ja Behbudiyning islom tarixiga oid qarashlari hamda uning "Muxtasar tarixi islom" asari ilmiy tahlil qilinadi. Asarda muallifning islom tarixini sodda, tushunarli va ommabop tilda bayon etish orqali diniy bilimni keng jamoatchilikka yetkazishga intilgani ko'rsatib beriladi. Shuningdek, Behbudiyning mazkur asari jadidchilik va ma'rifatparvarlik g'oyalari bilan uzviy bog'liqligi asoslab beriladi.

Kalit so'zlar: Mahmudxo'ja Behbudi, islom tarixi, "Muxtasar tarixi islom", jadidchilik, ma'rifatparvarlik, milliy uyg'onish, tarixshunoslik.

Аннотация. В данной статье анализируются взгляды Mahmudxo'ja Behbudi на историю ислама и его труд «Мухтасир тарихи ислом». Показано, что автор стремился изложить историю ислама простым и доступным языком, делая религиозные знания понятными широким слоям общества. Также обосновывается связь данного произведения с идеями джадидизма и просветительства.

Ключевые слова: Махмудходжа Бехбуди, история ислама, «Мухтасир тарихи ислом», джадидизм, просветительство, религиозный модернизм, национальное возрождение, историография.

Annotation. This article analyzes the views of Mahmudxo'ja Behbudi on Islamic history and his work "Muxtasar tarixi islom." It demonstrates that the author aimed to present the history of Islam in a simple and accessible language, making religious knowledge understandable to the broader public. The study also substantiates the connection of this work with the ideas of Jadidism and enlightenment.

Keywords : Mahmudkhoja Behbudi, history of Islam, "Muxtasar tarixi islom," Jadidism, enlightenment, religious modernism, national awakening, historiography.

Kirish. XIX asr oxiri – XX asr boshlarida Turkiston ijtimoiy-siyosiy va madaniy hayotida tub o'zgarishlar yuz bera boshladi. Mustamlakachilik sharoitida milliy

o'zlikni saqlab qolish, ilm-ma'rifatni rivojlantirish va diniy tafakkurni yangicha talqin etish zarurati paydo bo'ldi. Ana shunday murakkab tarixiy vaziyatda jadidchilik harakati maydonga chiqdi. Bu harakat vakillaridan biri – Mahmudxo'ja Behbudiy bo'lib, u nafaqat publitsist va dramaturg, balki tarixchi hamda diniy-ma'rifiy asarlar muallifi sifatida ham tanilgan.

Behbudiyning "Muxtasar tarixi islom" asari islom tarixini sodda, ixcham va ommabop shaklda bayon qilgan muhim manbalardan biridir. Ushbu maqolada Behbudiyning islom tarixiga yondashuvi, uning mazkur asar orqali diniy bilimni ommalashtirishga intilishi hamda jadidchilik va ma'rifatparvarlik g'oyalari bilan bog'liqligi tahlil qilinadi.

Muhokama va natijalar.

Mahmudxo'ja Behbudiy jadidchilik harakatining yetakchi namoyandalardan biri sifatida diniy va dunyoviy bilim uyg'unligini ilgari surdi. Jadidlar uchun islom dini faqatgina ibodat tizimi emas, balki axloqiy, ijtimoiy va madaniy taraqqiyot manbai sifatida talqin qilinar edi. Behbudiy islom tarixini o'rganish orqali musulmon jamiyatining tanazzul sabablari va taraqqiyot yo'llarini ko'rsatishni maqsad qilgan.

Uning fikricha, musulmonlarning orqada qolishiga sabab din emas, balki diniy ta'limning tor va yuzaki talqin qilinishidir. Shu bois u islom tarixini ilmiy asosda, sodda va tushunarli tilda bayon etish zarurligini ta'kidlaydi¹.

Ulamoning "Muxtasar tarixi islom" asari islom dinining paydo bo'lishi, Muhammad (s.a.v.) hayoti, dastlabki musulmon jamoasining shakllanishi hamda xalifalik davrini qisqacha yoritadi. Asarda jahiliya davri Arabistoni, vahiy nozil bo'lishi, hijrat, Madina davlati tashkil topishi kabi muhim tarixiy voqealar izchil bayon etiladi.

Behbudiy murakkab teologik bahslarga kirishmaydi. U tarixiy faktlarni asosiy manbalarga tayangan holda qisqa, lo'nda va didaktik ruhda keltiradi. Asar nomidagi "muxtasar" (qisqacha) so'zi ham uning metodologik yondashuvini anglatadi. Muallif keng omma, ayniqsa maktab o'quvchilari va yangi usul maktablari talabalari uchun mo'ljallangan matn yaratgan².

Asarda to'rt xalifa -Abu Bakr, Umar ibn Xattob, Usmon ibn Affon va Ali ibn Abu Tolib davri alohida e'tibor bilan yoritiladi. Behbudiy bu davrni adolat, mas'uliyat va davlat boshqaruvidagi halollik namunasi sifatida ko'rsatadi.

Behbudiyning asosiy maqsadi diniy bilimni tor doiradan chiqarib, xalq orasiga yoyish, islom tarixini sodda va ommabop tilda bayon qilish uslubi edi. Shu bois u asarda arabcha va forscha murakkab istilohlarni kamaytirib, turkiy (o'zbek) tilida ravon uslubni qo'llaydi. Bu esa jadid maktablari uchun yangi tipdagi darslik yaratish tamoyiliga mos keladi.

¹ Qosimov B. Jadidchilik. – Toshkent: Sharq, 2004. 45-bet.

² Behbudiy M., Muxtasar tarixi islom. – Toshkent: G'afur G'ulom nomidagi nashriyot, 1995. 3–5-betlar.

U tarixni faqat voqealar ketma-ketligi sifatida emas, balki ibrat manbai sifatida talqin qiladi. Masalan, Payg'ambar (s.a.v.) hayotidagi sabr-toqat, ilmga rag'bat va adolat tamoyillari yosh avlod uchun axloqiy mezon sifatida ko'rsatiladi³. Bu yondashuv ma'rifatparvarlik ruhining ifodasidir.

Ta'kidlash kerakki, asar muallifning ijtimoiy-siyosiy qarashlari- jadidchilik g'oyalari bilan bog'liqdir. Jadidchilik harakati "usuli jadid" maktablari orqali ta'lim tizimini isloh qilishni ko'zlagan edi. Behbudiy ham ta'limni yangilash tarafdori bo'lib, tarix va dinni o'qitishda tanqidiy tafakkur va ilmiy yondashuvni targ'ib etdi.

"Muxtasar tarixi islom" asarida islom sivilizatsiyasining ilm-fan va madaniyatga qo'shgan hissasi alohida ta'kidlanadi. Bu orqali muallif musulmon jamiyatini ilmga qaytishga, zamonaviy fanlarni egallashga chaqiradi. Demak, islom tarixi - bu faqat o'tmish emas, balki kelajak taraqqiyoti uchun asosdir.

Behbudiy diniy fanlarni dunyoviy bilimlardan ajratmaydi. Uning qarashlari islomni taraqqiyotga zid emas, balki uni rag'batlantiruvchi kuch sifatida talqin qiladi⁴. Shu jihatdan u diniy modernizm yo'nalishining yorqin vakili sifatida namoyon bo'ladi.

Shunday qilib, Behbudiy professional tarixchi bo'lmasa-da, uning islom tarixiga oid qarashlari milliy tarixshunoslik rivojiga muhim hissa qo'shdi. U tarixni mustamlakachilik mafkurasidan xoli holda, musulmon dunyosining ichki rivojlanish qonuniyatlari asosida tushuntirishga intildi.

Uning asari ilmiy-tarixiy tadqiqot emas, balki ilmiy-ommabop yo'nalishda yozilgan bo'lsa-da, metodik jihatdan muhim ahamiyatga ega. Ayniqsa, diniy tarixni milliy uyg'onish g'oyalari bilan bog'lash jihatidan u o'z davri uchun yangicha yondashuvni taklif etdi.

Xulosa. Mahmudxo'ja Behbudiyning islom tarixiga oid qarashlari uning ma'rifatparvarlik faoliyatining ajralmas qismi hisoblanadi. "Muxtasar tarixi islom" asari orqali u islom tarixini sodda, tushunarli va ommabop tilda bayon etib, diniy bilimni keng xalq ommasiga yetkazishga harakat qilgan.

Asar jadidchilik g'oyalarining amaliy ifodasi bo'lib, unda ta'limni isloh qilish, diniy bilimni zamonaviy tafakkur bilan uyg'unlashtirish va milliy o'zlikni anglash masalalari mujassamdir. Behbudiy islom tarixini o'rganish orqali musulmon jamiyatini ilm, taraqqiyot va ma'naviy uyg'onishga chaqiradi.

Shunday qilib, Behbudiyning "Muxtasar tarixi islom" asari nafaqat diniy-tarixiy manba, balki jadid ma'rifatparvarlik tafakkurining yorqin namunasidir.

Foydalanilgan adabiyotlar :

1. Behbudiy M. Muxtasar tarixi islom. – Toshkent: G'afur G'ulom nomidagi nashriyot, 1995.

³ O'sha manba, 12–18-betlar.

⁴ Karimov N. XX asr boshlarida Turkiston ma'rifatparvarligi tarixi. – Toshkent, 1998. 67-bet

2. Qosimov B. Jadidchilik. – Toshkent: Sharq, 2004.
3. Karimov N. XX asr boshlarida Turkiston ma’rifatparvarligi tarixi. – Toshkent, 1998.
4. Rajabov Q. Jadidlar va milliy uyg’onish masalalari. – Toshkent, 2010.

